

До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 41.884.071
в Одеському державному університеті
внутрішніх справ

ВІДГУК

на дисертацію Калюжного Олексія Михайловича «Запобігання
незаконному посіву або вирощуванню нарковмісних рослин в Україні» на
здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність дослідження. Аналіз структури та динаміки злочинності в Україні свідчить про формування складних та комплексних криміногенних систем, які характеризуються здатністю до самовідтворення та швидкою адаптацією до зміни відповідних соціально-економічних умов, а саме кримінальних ринків товарів, які заборонені у цивільному обігу. Вивчення вказаних комплексних явищ, свідчить, що одним із найрозвинутіших та найстійкіших в Україні залишається кримінальний ринок наркотичних засобів, який в умовах повномасштабної війни зазнав суттєвих змін у частині структури наркотичних засобів, які перебувають у незаконному обігу, а також логістичних маршрутів постачання наркотичних засобів у різні регіони держави. Дослідження структури кримінального ринку наркотичних засобів свідчить, що поряд із широким розповсюдженням синтетичних наркотиків, значну частину вказаного ринку становлять наркотичні засоби рослинного походження.

Принагідно наголосити, що витoki такої комплексної злочинної діяльності знаходяться у вчиненні групи злочинів, пов'язаних із незаконним посівом або вирощуванням нарковмісних рослин, що формує сировинну базу для виготовлення відповідних різновидів наркотичних засобів на території України. Наголосимо, що незважаючи на значні зусилля з боку правоохоронних органів, вказана проблема далека від свого подолання про що свідчать стабільно високі показники виявлення кримінальних правопорушень передбачених ст.310 КК України. Наведене свідчить про необхідність формування відповідної концепції та стратегії щодо запобігання

таким кримінальним правопорушенням на державному рівні, що безумовно потребує належного наукового забезпечення.

Наведене свідчить про своєчасність та актуальність представленого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація узгоджується з Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 476 від 30 квітня 2024 року. Дисертаційне дослідження відповідає Пріоритетним напрямам розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності (відповідно до Закону України від 12 січня 2023 року №2859-IX зі змінами); Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454). Дисертаційне дослідження проводиться у межах науково-дослідних робіт Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер №0116U006773), а також науково-дослідницької роботи кафедри кримінально-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ «Забезпечення кримінально-правової діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в інтересах кримінального судочинства» (протокол Вченої ради ОДУВС №2 від 23.09.2024 р.) та згідно з планом науково-дослідницької роботи кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи запобігання злочинності» (державний реєстраційний номер № 012U002156). Тему дисертації затверджено Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ 26 вересня 2023 року (протокол № 2).

Структура та зміст роботи. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які об'єднали 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі автором визначено актуальність обраної ним теми дисертаційного дослідження, сформульовано мету роботи, котра знайшла свою конкретизацію у відповідних завданнях, визначено новизну отриманих результатів, їх наукове та практичне значення для розвитку наук кримінально-правового циклу та вдосконалення правозастосовної практики. Визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наведено дані про апробацію результатів дослідження, наукові публікації здобувача тощо.

Перший розділ *«Соціально-правова природа незаконного посіву або вирощування нарковмісних рослин в Україні»* присвячено питанням: формування теоретичної основи для власного наукового пошуку; вивченню досліджуваної форми кримінальної протиправності як об'єкта кримінологічного пізнання; аналізу зарубіжного досвіду запобігання незаконному посіву або вирощуванню нарковмісних рослин. Так, виконуючи рекомендації та дотримуючись усталених підходів до методології наукового пізнання дисертант закономірно звернувся до аналізу напрацювань дослідників, які займались вказаною проблематикою, зокрема й щоб виокремити комплекс проблемних питань, котрі потребують наукового розроблення. Вирішуючи вказане питання автором детально проаналізовані дисертаційні дослідження щодо запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, у яких вказана проблематика досліджена крізь призму предмета кримінології (с.31-37), а також наукові праці виконанні у межах кримінального права, оскільки саме структура кримінально-правової норми та відповідні комплекси кримінально караних діянь і є основною передумовою формування будь-якої концепції запобіжної діяльності (с.38-39). Крім того, зважаючи на наявність інтенсивних залежностей між науками кримінально-правового циклу, дисертантом не залишені поза увагою й наукові роботи виконанні у межах криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності (39-50), а також, що заслуговує на максимально схвальну оцінку й наукові роботи зарубіжних вчених (с.51-54). Необхідно зауважити, що послідовно дотримуючись методології наукового пізнання

дисертант не просто проаналізував наявні наукові роботи, а й виокремив комплекси проблемних питань, які потребують наукового аналізу в умовах сьогодення (с.54). Продовжуючи свій аналіз, автор звернувся й до вивокремлення періодизації пізнання особливостей нарковмісних рослин, яке має тривалу історію (с.56). Ключовим завданням будь-якого наукового дослідження є формування аксіоматики, як відповідної системи термінологічних конструкцій, які використовуються, а також змісту щодо їх розуміння, саме тому цілком слушним видається звернення автора до детального аналізу понятійно-категоріального апарату, який використовується у законодавстві, зокрема й КК України під час вивчення проблем, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів (с.60-67), а також безпосереднього змісту таких діянь як «виращування» та «посів» (с.68-72).

Звертаючись до аналізу, зарубіжного досвіду, автор детально проаналізував інституційні механізми та правові основи протидії незаконному обігу наркотиків на міжнародному рівні, а також стратегії запобігання цьому негативному явищу у різних державах. Крім цього, звернімо увагу, що автором не просто охарактеризовані відповідні стратегії, а й виокремлені їх складові, котрі можуть бути впроваджені в Україні.

У другому розділі *«Кримінологічна характеристика незаконного посіву або виращування нарковмісних рослин у Україні»* проаналізовані кількісно-якісні показники і кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють такі кримінальні правопорушення, а також детермінаційний комплекс досліджуваної форми кримінальної активності. Аналізуючи відповідний комплекс проблем, автор дослідив основні теоретичні підходи щодо вимірювання показників злочинності (с.102-104), а також використавши основні з них, відобразив крізь призму тенденційного підходу відповідні показники досліджуваних ним кримінальних правопорушень (с.104-125). Особливу увагу, необхідно звернути на те, що таких аналіз здійснений у розрізі областей України. На підставі кримінологічного вчення про особу злочинця, автором проаналізовані основні дані, які утворюють у своїй

сукупності кримінологічну характеристику таких осіб (с.130-142). Окреслюючи відповідний детермінаційний комплекс автор виокремив: історичні фактори (с.154-156); соціально-політичні фактори (с.156-159); юридичні фактори (с.159-163); організаційно-управлінські фактори (с.163-164) тощо.

У Розділі 3 «Кримінологічні заходи запобігання незаконному посіву або вирощуванню нарковмісних рослин в Україні» розглянуті питання щодо заходів: загально-соціального запобігання таким кримінальним правопорушенням; спеціального кримінологічного запобігання; сформовані шляхи вдосконалення запобігання досліджуваним кримінальним правопорушенням. Досліджуючи вказаний комплекс проблем, автор, спираючись на сформовані кримінологічні концептуальні підходи визначив правові заходи загально-соціального запобігання незаконному посіву або вирощуванню нарковмісних рослин в Україні (с.175), а також детально охарактеризував економічні заходи (с.178-182). Доволі цікавим є підхід щодо характеристики спеціально-кримінологічних заходів запобігання, зокрема діяльності відповідних оперативних підрозділів (с.198-206). Крім того, у роботі автором запропонована фактична структура державної програми запобігання вказаній формі злочинності.

З огляду на викладене, можемо зауважити, що поставлені у дисертації мета та завдання вирішені, а основні результати – висвітлено у розгорнутих та аргументованих висновках.

Наукова обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Викладені у роботі Олексієм Михайловичем Калюжним положення є науково обґрунтованими та стосуються всіх проблем, що охоплені темою дисертації. Це забезпечено завдяки логічно визначеним об'єкту та предмету дослідження, правильно та коректно застосованому методологічному апарату, правильно підібраній дослідницькій базі, теоретична частина якої полягає у всебічному та ґрунтовному аналізі наукових праць вітчизняних вчених у галузі кримінального права, кримінології та інших галузей наукового знання, обраних

емпіричній базі, котру становлять відомості кримінально-правової статистики Офісу Генерального прокурора України про стан і структуру злочинності та осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення в Україні за 2019-2024 рр.; результати вивчення судових вироків за матеріалами кримінальних проваджень щодо незаконного посіву або вирощування наркотиковмісних речовин в Україні за 2019-2024 рр.; статистична звітність Державного комітету статистики України за 2019-2024 рр.; матеріали анкетування працівників правоохоронних органів, які безпосередньо займаються запобіганням незаконному посіву або вирощуванню наркотиковмісних рослин в Україні; повідомлення на інформаційних Інтернет-порталах про стан кримінальних правопорушень у сфері незаконного посіву або вирощуванню наркотиковмісних рослин в Україні за 2019-2024 рр.

Новизна представлених теоретичних результатів, проведених здобувачем досліджень. Автор провів наукове дослідження, в якому комплексно, з використанням сучасних методів наукового пізнання та врахування новітніх наукових досягнень представив ґрунтовну кримінологічну характеристику, систему детермінант та запропоновано заходи запобігання незаконному посіву або вирощуванню наркотиковмісних рослин в Україні в умовах воєнного стану.

Серед основних розроблених положень, що розв'язують конкретні наукові завдання, мають характер концептуальних і відповідають критеріям наукової новизни, слід відмітити такі:

уперше:

систематизовано ключові етапи дослідження незаконного посіву або вирощування наркотиковмісних рослин, які охоплюють історичний розвиток цього явища. Перший етап – це початковий. Цей етап охоплює давні часи та пов'язаний з етноботанічними практиками стародавніх культур, де вживання наркотиковмісних рослин мало релігійний або медичний контекст. Другий етап – колоніальний. Цей період охоплював часи Середньовіччя і Відродження, що включав взаємодію з торгівлею та колоніальним експансіонізмом, які призвели до глобалізації торгівлі

наркотиками. Третій етап – епоха наркотичного розквіту (XIX – початок XX ст.). Цей період характеризується зростанням виробництва і доступності наркотиків, а також формуванням організованого ринку наркотичних засобів. Четвертий етап – епоха наркотичної експансії (XX ст.). Відзначається глобалізацією наркотичної злочинності та формуванням транснаціональних кримінальних мереж. П'ятий етап – епоха боротьби проти наркотиків (початок XXI ст. – дотепер). Сучасний період, у якому багато країн світу систематично й масштабно протидіють незаконному посіву та обігу наркотиковмісних рослин через посилення законодавства та міжнародне співробітництво. Ця систематизація дала змогу розкрити еволюцію проблеми незаконного вирощування наркотиковмісних рослин у контексті глобальних соціально-економічних та правових змін;

запропоновано авторське тлумачення «незаконний посів або вирощування наркотиковмісних рослин в Україні в умовах воєнного стану як об'єкта кримінологічного дослідження»: це складний кримінологічний феномен із високим рівнем суспільної небезпеки, що полягає у неправомірному культивуванні рослин, які містять активні наркотичні речовини, заборонені або суворо регламентовані законом. Його небезпечність зумовлена підривом економічної та правоохоронної стабільності, сприянням наркозалежності та пов'язаним із цим поширенням інших кримінальних правопорушень. В умовах воєнного стану феномен посилюється через обмеження контролю на окремих територіях, що полегшує діяльність правопорушників і ускладнює їх притягнення до відповідальності;

наведено кримінологічну характеристику незаконного посіву або вирощування маку та конопель в Україні, з урахуванням умов воєнного стану, що свідчить про стабільно негативну криміногенну обстановку у цій сфері. Це проявляється у специфіці структури правопорушень (домінування посіву маку – 55 %, порівняно з вирощуванням конопель – 45 %), їх негативній динаміці у певні періоди (зростання до 1822 випадків у 2020 році та до 1716 у 2022 році), високій латентності, виражених територіальних відмінностях (зокрема, високий рівень зафіксовано у

Рівненській, Житомирській, Чернігівській та Полтавській областях), а також значному впливі цих кримінально протиправних діянь на криміногенну ситуацію в регіонах. Важливою ознакою є зростання кількості таких правопорушень у періоди суспільно-політичної напруженості, зокрема в умовах воєнного стану. Насамперед, у 2022 році кількість випадків зросла на 10 % порівняно з 2021 роком. Водночас, у 2023 – 2024 році зафіксовано тенденцію до зниження (1024 та 872 випадки відповідно). Питома вага цих кримінальних правопорушень у загальній структурі наркозлочинності становить 4 %, а коефіцієнт злочинної інтенсивності коливається від 3 до 4,5 випадків на 100 тисяч населення. Зазначені кримінальні правопорушення часто мають організовані форми та створюють серйозну загрозу;

надано узагальнений кримінологічний портрет особи, яка вчиняє незаконний посів або вирощування наркотиковмісних рослин в Україні в умовах воєнного стану: це особа чоловічої статі, як молодого, так і середнього віку (від 29 до 54 років), громадянин України, переважно української національності, який проживає у міському середовищі, з базовою середньою або професійно-технічною освітою (70 %), який на момент вчинення правопорушення ніде не працював й не навчався (75 %). Більшість кримінальних правопорушень було скоєно за місцем проживання правопорушників, і близько 16 % з них вже мали кримінальний досвід, переважно у сфері незаконного обігу наркотиків. У 77 % випадків основним мотивом до вчинення правопорушень, передбачених ст. 310 КК України було прагнення забезпечити власну потребу у наркотичних засобах рослинного походження. Лише 2 % зловмисників діяли у складі організованих груп або злочинних угруповань. Переважна більшість осіб вчиняли таке кримінально протиправне діяння у тверезому стані, не перебуваючи під дією алкоголю чи наркотичних речовин;

удосконалено:

сучасні наукові положення щодо проблем запобігання незаконному посіву або вирощуванню наркотиковмісних рослин в Україні, з урахуванням комплексних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі кримінології, кримінального

права, а також вивчення цієї проблематики з інших спеціальностей, зокрема викладених у посібниках, методичних рекомендаціях та наукових статтях різних історичних періодів;

конструкцію ст. 310 КК України, зокрема пропонується доповнити вказані у ч. 2 ст. 310 КК України кваліфікуючі ознаки, а саме після слів «незаконне вирощування снотворного маку в кількості п'ятисот і більше рослин чи конопель у кількості п'ятдесят і більше рослин» наступним текстом «та/або незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель вчинений в умовах воєнного або надзвичайного стану»;

теоретичні уявлення про систему детермінант незаконного посіву або вирощування наркотиковмісних рослин в Україні шляхом комплексного аналізу соціальних, економічних, політичних, культурних, психологічних та інших факторів, що значно загострюються в умовах воєнного стану і сприяють поширенню цього явища;

теоретико-прикладні положення системи загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання незаконному посіву або вирощуванню наркотиковмісних рослин в Україні на основі комплексного підходу з урахуванням особливостей сучасних викликів та специфіки воєнного стану;

дістало подальшого розвитку:

класифікація осіб, які вчиняють незаконний посів або вирощування маку чи конопель в Україні, з урахуванням мотиваційних та соціальних чинників: а) економічно вмотивовані; б) медично вмотивовані; в) емоційно нестійкі; г) особи з вразливим становищем;

наукове бачення застосування міжнародного досвіду запобігання незаконному посіву або вирощуванню наркотиковмісних рослин в Україні з урахуванням особливостей воєнного стану, що передбачає адаптацію найкращих практик до національних реалій, інтеграцію інноваційних методів моніторингу, посилення

правового регулювання та забезпечення ефективної взаємодії державних і громадських інституцій;

рекомендації щодо вдосконалення системи заходів запобігання незаконному посіву або вирощуванню наркотиковмісних рослин в Україні на основі інтегрованого підходу, зокрема шляхом консолідації правових, технологічних, соціальних, економічних та інших аспектів, що передбачають посилення законодавства, впровадження сучасних технологій моніторингу, підвищення ефективності правоохоронної діяльності, блокування онлайн-каналів збуту, підтримку молодіжних програм, розвиток альтернативних економічних можливостей тощо.

Таким чином, ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків і сформульованих рекомендацій відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, використовуються у:

науково-дослідній діяльності – як підґрунтя для подальших наукових досліджень кримінологічних аспектів запобігання незаконному посіву або вирощуванню наркотиковмісних рослин в Україні (акт впровадження у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ від 10.01.2025 р.);

правотворчій діяльності – під час розробки змін і доповнень до законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регулюють планування і програмування запобігання незаконному посіву або вирощуванню наркотиковмісних рослин в Україні;

правозастосовній сфері – як науково обґрунтовані заходи щодо підвищення ефективності діяльності з профілактики та запобігання незаконному посіву або вирощуванню наркотиковмісних рослин в Україні;

навчальному процесі – під час підготовки відповідних наукових, навчально-методичних видань та проведенні занять із навчальних дисциплін «Кримінологія», «Кримінологія та профілактика кримінальних правопорушень», «Кримінальне право України» (акт впровадження у навчальний процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 17.01.2025 р.).

Вищевикладене є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Калюжного Олексія Михайловича «Запобігання незаконному посіву або вирощуванню нарковмісних рослин в Україні» як самостійного наукового дослідження з актуальної і важливої для кримінологічної науки проблеми.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Результати дослідження повною мірою відображено в публікаціях у фахових наукових виданнях України, зміст і характер яких відповідають вимогам МОН України, зокрема 8 наукових працях, з яких: 4 – статті в наукових фахових виданнях України, 4 – тези матеріалів конференцій.

Це свідчить про достатній рівень апробації результатів дослідження.

Відсутність порушення академічної доброчесності. За результатами аналізу роботи порушень вимог академічної доброчесності не встановлено, під час використання в роботі наукових результатів, ідей, думок і матеріалів інших авторів, здобувачкою здійснено посилання на їх публікації.

Реального або потенційного конфлікту інтересів у офіційного опонента щодо здобувача, його наукового керівника та інших членів разової спеціалізованої вченої ради немає.

Позитивно та високо оцінюючи проведене дисертантом дослідження, необхідно звернути увагу на наявність окремих положень, що можуть бути предметом для дискусії під час публічного захисту дисертації, серед яких:

по-перше, аналізуючи особу злочинця, автором звернута увага на те, що такі кримінальні правопорушення вчиняються й в організованій формі. Зважаючи на це, хотілось би почути позицію автора щодо особливостей структурної побудови таких

злочинних угруповань, їх зв'язків з ОЗУ іншої спрямованості, які контролюють сферу наркобізнесу та загальнокримінальні сфери злочинної діяльності;

по-друге, у дослідженні автор пропонує внести відповідні зміни до КК України у частині посилення кримінальної відповідальності за вказані кримінальні правопорушення із чим ми погоджуємось. Водночас, чи не вважає автор слушним виокремити як кваліфікуючу ознаку таких кримінальних правопорушень їх вчинення представником органу державної влади або місцевого самоврядування, адже такі факти доволі часто документують правоохоронними органами, зокрема у випадках великих масштабів вирощування нарковмісних рослин;

по-третьє, у практичній площині, необхідно звернути увагу й на те, що доволі часто до кримінальної відповідальності притягуються особи похилого віку, які вирощують такі рослини для власних кулінарних потреб тощо. Водночас, кримінальний закон визначає загальний та понижений вік кримінальної відповідальності. Чи не вважає автор слушним визначити й максимальний вік після досягнення якого особа не може притягуватись до кримінальної відповідальності за окремі кримінальні правопорушення, зокрема й ст.310 КК України, що суттєво розвантажить правоохоронну систему та дозволить сфокусувати увагу на ОЗУ та особах, які здійснюють таку діяльність на систематичній основі з метою продажу сировини на відповідних сегментах кримінального ринку наркотиків;

по-четверте, зважаючи на те, що, наразі, канабіс виключено із переліку особливо небезпечних наркотичних засобів і, загалом політика держави спрямована на гуманізацію кримінально-правового впливу щодо окремих правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів чи не вважає автор доцільним встановлення кримінальної відповідальності за такі злочини виключно за наявності мети збуту.

Викладені зауваження мають дискусійний характер і суттєво не впливають на високу оцінку дисертації як актуального, якісного, послідовного завершеного наукового дослідження, у якому вирішено окрему наукову проблему.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Узагальнюючи викладене, можемо зауважити, що дисертація «Запобігання незаконному посіву або вирощуванню нарковмісних рослин в Україні» є самостійною кваліфікаційною науковою працею, що виконана здобувачем особисто, містить нові науково-обґрунтовані теоретичні результати проведених ним досліджень, що мають важливе значення для розвитку науки. Вона відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а також Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759), а її автор – Ключний Олексій Михайлович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор

Дмитро ЦЕХАН

Підпис професора Д.М. Цехана заєвідую

Проректор з навчальної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор

Галина УЛЬЯНОВА

